

Tørvegravning i Hæsum Mose i 1920'erne

Hæsum, Buderupholm og Sørup Moser er et sammenhængende højmosedområde på ca. 140 ha. Moser dannes ved at forrådnede planter aflejres. En meters aflejringer tager op til 3000 år. Helt tilbage til midt i 1400-tallet har der været foretaget tørvegravning i mosen. 1873 - 77 producerede en fabrik i Støvring tørv fra mosen. Under sidste verdenskrig fik tørvegravningen et stort opsving og så sent som under oliekriserne i 1970'erne var der enkelte, der genoptog gravningen. Det er tydeligt at se, hvor der i tidens løb er gravet tørv. Mosen har leveret brændsel til gårdene på egnen, idet der til de fleste gårde hørte et stykke mose. Der leveredes også tørv til forskellige virksomheder, og skolerne på egnen fik som del af aftalen med kommunen tildelt et vist antal tørv pr. år. I marts 1940 købte Øster Hornum kommune således 120.000 tørv til sine 5 skoler. Her følger tre fortællinger om Hæsum Mose.

Søren Peter Sørensen

Dette, det første indlæg, er skrevet i 1970'erne af Søren Peter Sørensen, der blev født 1918 i Øster Hornum. Søren var søn af Jørgine og vejmand Ingeman Sørensen og voksede op på Nihøjevej¹, lige ved Sortebakken. Fortællingen er skrevet som et tilbageblik om-handlende arbejdet med tørvegravning i Hæsum Mose. Som indledning far vi en levende beskrivelse af køreturen fra Nihøjevej til Hæsum Mose.

Søren Peter Sørensen har skrevet sine erindringer, som alle findes på Lokalhistorisk Arkiv i Øster Hornum.

Når man i dag kaster et hurtigt blik ud over det, som er tilbage af Hæsum Mose, kan man se, at naturens kredsløb nærmer sig sin afslutning, forstået på den måde, at den er ved at ende der hvor den for ca. 7-8 tusinde år siden begyndte. Nemlig som en stor sump bevokset med tæt vegetation. Forrådnelsesprocessen er i fuld gang, plantedele aflejres som tørvejord, som igen om et par årtusinde kan graves op som tørv. Med den udvikling som foregår for tiden, vil der næppe nogensinde blive brug for tørv til opvarmning. Andre varmekilder har for længst overtaget tørvens rolle som næsten enerådende energikilde gennem adskillige årtusinder.

Tanholm i Juelstrup Sø før udtørringen

Som dreng husker jeg den sorte moseflade, der begyndte helt inde ved Andreas Pindstrup i Hæsum og strakte sig som en sort og brun flade, vekslende med grønne græsningsflader, som hist og her blev afbrudt af enkelte agre med korn. I baggrunden sønden ud lå de brune lyngbakker, som ned ad skråningerne og i dalene var bevokset med blandet krat, mest bævreasp. På toppen af disse bakker ligger Foldehøjene. Hele dette sammenhængende mose- og engdrag strakte sig mod Sørup og Støvring til den nu for mange år siden udtørrede Juelstrup Sø nær Støvring.

Far fortalte ofte om de mange ænder og gæs, som han i ungdomsårene havde skudt ved Juelstrup Sø før udtørringen. Ligeså kunne han berette om de mange store gedder og aborrer, som han fangede ved søens bred. Ja endda så mange, at han til sidst ikke var særlig velset, når han kom hjem til Kristine, hans fars husbestyrerinde, med rygsækken fyldt med fisk. Til sidst var der ingen, der brød sig om fisk, uanset hvordan de blev tilberedt.

¹ Nihøjevej 15

Det er ikke alle, der kan lade sig fængsle af moselandskaber. For nogen er en mose forbundet med en vis uhygge. Selve mosen med vand eller sump og vildsom plantevækst, der efterhånden har forvandlet tidligere søer til en mellemting mellem vand og fast jordbund, er noget usikker at træde ud i. Til begrebet mose hører forestillingerne om gamle dages ofringer og nutidens fund af moselig fra oldtiden, som man nu ser som museumsklenodier.

Den i hedensk tid hellige mose har bevaret lidt af uhyggen, men den har også bevaret en værdifuld flora og er ikke af mindre værdi for fuglelivet. Far kunne, selv om han bedst kendte mosen fra tørvesliddet, også se det dragende og tillokkende i hele mosens atmosfære med al dens liv i stort og småt. Han kunne som ingen anden føle betagelse, når han stod i tørvegraven og kiggede på en guldsmed, som lige havde sat sig til hvile på kanten af tørvegraven foran ham.

Egentlig var denne form for tørveproduktion et hårdt slid for hele familien for hvert tusind tørv å 5 kr., der blev gravet, trillet ud, rundt og stablet om og om igen alt efter hvordan vejret artede sig i sommerens løb. Indtraf under tørringen en regnperiode, kunne det hændte, at tørvene i store kurve måtte "bæres i land", som det hed.

Foruden tørvene til eget brug til kakkelovn og komfur blev der gerne solgt en 60-70 tusinde tørv. Tørvene var, bortset fra nogle sække kul til vinterens værste kuldeperioder, den eneste form for brændsel, som kendtes derhjemme. Ja selv smuldet og de små tørvestumper, som kaldtes bælligger blev anvendt. I komfuret til madlavning var de endda særdeles velegnede.

Arbejdet i tørvemosen tog som regel sin begyndelse omkring midten af maj, når frosten var af jorden. Tørvejord har altid en tendens til at holde på frosten til langt hen på foråret, sommetider til ind i juni, såfremt vinteren havde været særlig slem. Nogle dage i forvejen, inden det egentlige arbejde skulle påbegyndes, kørte far ud i mosen. Der skulle graves afvandingsgrøfter fra tørvegraven, vej og læggeplads skulle jævnes, så alt var klar til at tørvegravningen kunne påbegyndes med kort varsel.

Hvis vejret var nogenlunde tørt, kunne selve gravningen klares på 8-10 dage. Eftersom vi var tre børn, der gik i skole samtidig, var der også skoleproblemet at tage hensyn til, selv om vi kun gik i skole to dage om ugen om sommeren og fire dage om vinteren. Sådan var den almindelige skolegang i de små landsbysamfund dengang. Der kunne under særlige forhold dispenseres fra denne skolegang ved at give fri under tørvearbejde, høst og lignende foruden den såkaldte kartoffelferie, som i dag kaldes efterårsferie. Hermed kunne man bedre familievist samles om de for tiden mest nødvendige opgaver. Familielandbruget, som lå til grund for denne ordning var jo det bærende erhverv i datidens landsbysamfund. Far gik gerne ned og snakkede med lærer Thuesen og forklarede ham om sagens sammenhæng. Som den forstående mand han var, blev der truffet en ordning om nogle dages fritagelse for skolegang mod så til gengæld, når det hele var overstået, at tage "ekstra godt fat" for på den måde at indhente, hvad der var forsømt.

Søster Ellen på Musse, derefter Søren og Martin

morgenfoder, startede far på cyklen til mosen og gik straks i gang med de nødvendige forberedelser, inden resten af familien indfandt sig.

Når endelig dagen oprandt, hvor tørvegravningen skulle tage sin begyndelse, var far og mor meget tidligt oppe. Allerede ved halv femtiden var far med islænderhesten Musse spændt for jumben, en tohjulet stiv arbejdsvogn, ude for at hente græs i vejgrøften på hans vejdistrikt udenfor byen i retning af Sørup. Dette græs udgjorde dagens foder til hjemmets græsædende husdyr samt en sækfuld, som var Musses madpakke for resten af dagen i mosen. Mens alt dette stod på, havde mor i mellemtiden malket koen, fodret grise, høns, kalve med mere samt lavet morgenkaffe og smurt mad til resten af dagen i mosen. Efter at alle, såvel mennesker som dyr, havde faet et godt solidt

Det var altid mor, der var kusk, når vi kørte med Musse for jumben. Vi børn var ikke betroet en så vigtig ting som at holde tømme. Mor havde mere greb om tingene, idet hun var vant til at køre med heste fra hun som elleveårig pige kom ud at tjene. På håndtaget hang den foromtalt sæk med græs, som var Musses foder til resten af dagen. Omkring fødderne i bunden af køretøjet var alt tænkeligt husgeråd nedpakket såsom primus, vandkedel, kaffekande, den smurte mad samt vand til at lave kaffe af, idet at mosevandet på grund af jernindholdet ikke smagte så godt. Også ølhanen måtte endelig ikke glemmes. I så fald kunne der opstå vanskeligheder med at tappe øl af ankeret, som det var skik og brug at medbringe første gang. Vi var gerne inde hos købmanden² eller Anton Larsen³.

Bager Lundtofts hus ses lige under møllen, til højre ses "Kro-Peters" hus

Ved bager Lundtoft⁴ lå et lille stråtekt hus⁵ med bitte små vinduer og en stor skorsten ragende langt over tagryggen. Ingen gardiner var der for vinduerne, tagskægget var ikke højere oppe end det kunne nås med opstrakte arme. Tillige med så det altid så trist og forsømt ud. Iler boede "Kro-Peter", som han hed i daglig tale. Iler var eneboer og vel nærmest særling såvel i væremåde som i udseende. Når vi kørte forbi huset havde vi altid lidt sjov, idet vi skulle lægge mærke til, om nu natpotten stod i vinduet eller lige midt på bordet. Mange gamle var den gang henvist til at føre en trist og glædeløs tilværelse i de små landkommuner, såsom denne gamle mand.

Ingeman Sørensens barndomshjem

Øverst på bakkedraget ved Hæsumvejen ligger en ret stor gård⁶. Her bor Karl Larsen, som mor tjente hos i en meget ung alder, omkring hendes konfirmation. Lige nord for denne gård ligger et lille stråtekt husmandssted⁷ med ca. 6-7 tønder land. Her var fars fødehjem, men bebos nu af en mand kaldet "Forsigtig-Kristian" og hans kone. Disse to lidt ældre mennesker levede her en fredfyldt tilværelse i skøn samdrægtighed med deres husdyr, som de nærmest betragtede som deres børn.

Efter at have passeret Karl Larsen, kunne vi lige fa et blik op til hjemmet ved Sortebakken med de to lyngklædte høje. Og endnu længere tilbage det kamtakkede højdedrag Frendrup Nihøje, et smukt syn her i den opgående sol. På vejen ned mod Estrup krydsede vi den gamle Viborgvej, eller Hærvejen som den også hedder. Den lå her uberørt fra tidernes morgen. I sin oprindelige form var den med dybe hjulspor ved siden af hinanden. Et lille stykke ud ad Hærvejen mod Guldbæk ligger Tinghøj, Hornum Herreds tingsted. Hvis denne høj fik mund og mæle, ville den kunne berette om mange middelalderlige processer, som har fundet deres afgørelse på eller ved foden af denne høj. I følge gammel tradition skulle man kunne se Galgehøjen⁸ fra Tinghøjen. Det har også været tilfældet her ved Hornum Herredsting. Desværre blev denne galgehøj sløjfet og dens muld bortkørt og brugt som fyld.

Lidt længere fremme ad vejen ligger på højre side af vejen et lille husmandssted⁹. Her boede en mand som hed Ebdrup. Denne mand havde en hund af mistænkelig race og udseende. Den var hele mosetu-

² Nibevej 194

³ Nibevej 184

⁴ Estrupvej 2A

⁵ Estrupvej 2D

⁶ Estrupvej 31

⁷ Estrupvej 25

⁸ Toppen af det nuværende Fyrrebakken

⁹ Estrupvej 38

rens fjende nr. 1. Så snart et hestekøretøj nærmede sig, lå den på lur og under larm og gøen forsøgte den gang på gang at springe op og bide Musse i mulen. Så kan det ellers nok være, at stenene kom op af lommerne i en fart. Modtagelsen var vel forberedt i forvejen. Stenene suste mod den formastelige køter, som gav nogle vældige hyl fra sig, når den blev ramt. Lige meget hjalp det. Næste gang vi kom forbi, så gentog hele komedien sig forfra.

Jeg glemte at nævne, at lige inden vi nåede husmandsstedet med den famøse hund, havde vi på venstre side passeret et lille nybygget husmandssted¹⁰. Her boede brødrene Kresten og Karl Skjødt under ret primitive forhold, idet beboelse, stald og lade var under samme tag. Eftersom der manglede gardiner for vinduerne og potteplanter i vindueskarmene var det tydeligt, at der manglede en kvinde i huset. Udenfor stod der altid tøjret nogle får samt et par køer og en hest. Kresten var ungkarl, mens Karl havde været gift, ganske kort tid inden han blev enkemand. Far havde i sine unge dage tjent hos de to brødres far, som hed Niels Skjødt. Denne havde en stor gård ude på Tranten. Efter faderens død overtog brødrene gården og drev den i fællesskab. Karl blev efterhånden temmelig forfalden til flasken, men i øvrigt en kendt mand og ikke mindst en jovial og flink mand, som alle kunne lide. Jeg huske da Skjødt-Karl, som han kaldtes i daglig tale, blev gift med en langt yngre pige, hvilket vakte almindelig forbavselse blandt naboer og venner. Når vi drenge kom på gården i et eller andet ærinde, var hans kone altid venlig og rar og bød os på småkager eller bolcher. Efter en kort tids ægteskab døde hun af tuberkulose, men forinden nåede hun dog at få lidt skik på Karl med hensyn til flasken. Efter hustruens død gik det stærkt tilbage med gården. Under landbrugskrisen sidst i tyverne måtte Karl og Kresten give op. Da alt var gjort op blev der så meget tilbage, at de to brødre kunne komme i gang med det lille husmandssted på en stump lyng lige ved den gamle Viborgvej. Kresten tog sig af de huslige sysler og passede fårene med en lang pibe i munden, mens Karl tog sig af de praktiske ting i bedriften.

Søren Kvists gård

passerede stedet. Han kørte altid med en brun hest for fjedervognen på sine ægsamlingsture og pludselig var gespenstet der. Det ville ikke flytte sig, så den brune hest var nær røget i grøften med bedstefar og alle æggene. Den første gård på venstre side af vejen i Estrup tilhørte Søren Kvist¹¹, som var gift med faster Else.

Tinus Nielsens gård

Musse gled over i luntetrav ned ad bakken mod Estrup. Lige hvor vejen drejede lidt skarpt til venstre nede i dalsænkningen var der noget blandet kratbevoksning op ad en lille bakkeskråning på højre side af vejen. Her skulle der passes særligt på, for her spøjte det. Selvom det var højlys dag sad vi med store, stive øjne og fulgte enhver bevægelse inde i krattet i håb om at noget mystisk ville vise sig. Far havde fortalt os, at her kunne man møde enten en hovedløs hest eller so, som vandrede rundt på vejen om natten. Vores bedste far "Søren Amerika" havde set den en nat, da han

Lidt længere fremme på højre side ligger Tinus Nielsens gård¹², kendt for sin røde besætning. Samme Tinus Nielsen var for øvrigt en bror til den kendte kvægopdrætter Jens Nielsen, Hæsurn, som jeg tjente hos efter min konfirmation. I vejgrøften ud for Tinus Nielsens stuehus sad ofte en gammel mand. Han hilste og nikkede venligt til alle, der kørte forbi. Det var den gamle Per Kristian, far til Tinus og Jens Nielsen, en af de sidste veteraner fra 1864. Som sådan nød han stor anseelse på egnen.

¹⁰ Estrupvej 22

¹¹ Estrupvej 55

¹² Estrupvej 48

Som nabogård ligger Kræn Holms¹³. Samme Kræn Holm sad i mange år i Øster Hornum sogneråd. Jeg husker ikke om det var på daværende tid eller senere. Lige syd for gården går en markvej langs et engdrag. Langs dette ligge på begge sider et stærkt kuperet terræn, vekslende med lyng og granplantage. Gammelkær hedder stedet. Langs nordsiden af dette kær havde far jagten lige så lang tid tilbage, som jeg kan huske.

Lige på den anden side af kæret, lidt fra vejen, ligger et lille husmandssted¹⁴. Set med nutidens øjne en lille stråtekt idyl med de for denne egn karakteristiske skrå gavle og kim en længe rummende stald og beboelse og ligesom knuget ind mod baggrundens lyngklædte bakker. Her boede Per Madsen, en stout skikkelse, som han sad på fjedervognens agestol med den lange pibe, mens den brune enspænderhest luntede hen ad vejen. Per Madsen havde en søn, som hed Laurits. Han var ansat ved Aalborg Amts vejvæsen som tromlefører. Far og Laurits havde kendt hinanden fra ungdomsårene og faldt ofte i snak, hvorved de forskellige vejproblemer og deres overordnede drøftedes indgående.

Hæsum skole

Anders Pinstrups gård

På venstre side lige før Hæsum, som bestod af fire gårde, ligger en lille landsbyskole, Hæsum skole¹⁵. Skolen var en toklasses skole med kun én lærer, som hed Greve. Der var et undervisningslokale, udenfor var en lille legeplads med gyng og vippe. Hvor vejen svinger til venstre ligger Anders Pinstrups gård¹⁶ med laden langs vejen, opført af kløvede marksten med kalkede mellemrum. Et lille stykke længere fremme gik en lille bæk under vejen gennem en engstrækning. Ikke så langt her fra begynder mosen, og så langt øjet rækker ses kun den sortbrune flade, vekslende med lyng og småkrat.

Peter Iversens gård

Anders Nielsens gård

Ind imellem dog enkelte agre med græssende kreaturer. Lige efter at have passeret den førnævnte lille bæk svinger vejen brat til højre. På højre hånd midt i svinget ligger Peter Iversens gård¹⁷, faldefærdig og forsømt sammenlignet med sin genbo Anders Nielsens Andersens gård¹⁸, som ligger på den modsatte side af vejen.

¹³ Estrupvej 52

¹⁴ Estrupvej 58

¹⁵ Estrupvej 61

¹⁶ Guldbækvej 134

¹⁷ Hæsumvej 111

¹⁸ Hæsumvej 108

Niels Larsens gård

Vejen fortsætter langs mosens nordre højdedrag og vil, efter at have passeret gennem et meget kuperet terræn bestående af lyngbakker, granskov og opdyrket hede, til sidst ende i Støvring by. På venstre side lige inden vejen drejer fra ned til selve mosen, ligger en gård med vindmotor. En velholdt og veldrevet gård. Her bor Niels Larsen¹⁹. Denne havde en moseparcel, som ligger lige op mod fars, kun adskilt med en grøft. Også han lod grave en del tørv med salg for øje.

Efter Niels Larsens gård gik vejen skarpt til højre for til sidst at ende ude i selve mosen. Forinden ligger på venstre side et lille husmandssted²⁰, som tilhørte Frederik Olsen. Det var sidste beboede sted inden køreturens endelige mål mosen.

Efter at hele familien var samlet, blev primussen tændt bag en primitiv læskærm og kaffekanden sat over. Mens Musse fik sig en gævt græs og vi andre en mellemmad og en tår kaffe, kunne så dagens egentlige gerning tage sin begyndelse. Musse blev spændt for en slæber, som bestod af en sidefjæl til en stiv vogn, som far lagde tørvene på efterhånden som han gravede dem op. Når slæberen var fyldt op, kørte mor og Musse den ud på læggepladsen, hvor Martin og jeg læssede af, dvs. lagde tørvene ud til tørring. Således forløb dagen, bortset fra en lille middagspause samt kaffepause midt om eftermiddagen, lige til klokken seks aften.

Tørvene lægges til tørre, her fra Hyllested

Tørvegravning, her fra Hjedsbæk

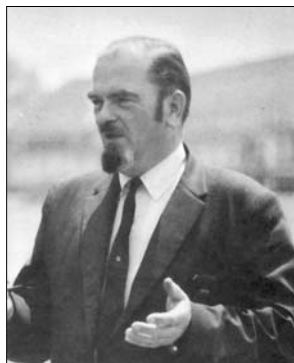
Trætte og godt beskidte var vi alle, når dagens gerning var forbi og hjemturen kunne tage sin begyndelse. Forinden måtte vi lige en tur hen til kanalen for at få det værste tørvemøg vasket af ansigt og tær, inden det gik hjemad. Først omkring ved syvtiden nåede vi hjem.

På lang afstand kunne vi høre at koen brølede, fordi den ville malkes og grisene skreg, fordi det var lidt over deres sædvanlige fodringstid. Mens mor malkede, fodrede grise og fjerkræ, muggede far bag ko og grise og sørgede for Musse, som også havde taget sin del af dagens slæb. Et par spande vand skulle også hejses op af kjålen, så vi alle kunne få resten af møget vasket af, inden vi skulle i seng. Efter aftensmaden faldt der en velsignet ro over såvel mennesker som dyr. Alle var trætte, såvel mennesker som dyr. Næste dag det hele forfra.

¹⁹ Hæsumvej 104

²⁰ Hæsumvej 107

... og endnu en fortælling om tørvegravning i Hæsum Mose

Dette, det andet indlæg om tørvegravning i Hæsum Mose i slutningen af 1920'erne, er skrevet 2004 af Alfred Ingeman Gregersen.

Han var født i Hæsum²¹ 1916 og døde 2005. Siden begyndelsen af 1950'erne var han bosat i Toronto, Canada, men holdt sig gennem hele livet i tæt kontakt med barndomsvenner fra Hæsum. Han har skrevet sine erindringer, som nu findes på Lokalthistorisk Arkiv i Øster Hornum.

I min barndom var de fleste beboelser på landet opvarmede med tørv. Selv det enlige klasseværelse i Hæsum Skole var opvarmet med varmen fra en stor kakkelovn, hvori tørveilden blev holdt gående i de kolde vinterdage. På skift blev én af eleverne udnævnt til fyrbøder og givet ansvaret for at holde tørvekassen ved siden af den store kakkelovn fuld. Tørv er et voluminøst fyrimiddel, og der skulle bruges et par kurvfulde tørv til at holde klassen varm på en kold dag, og den varme var tillige forventet at trænge ind i legestuen ved siden af.

Vi havde intet tørveskær på vor jord, men vi havde som de fleste andre der på egnen en parcel i Hæsum Mose ca. seks kilometer borte. Hæsum Mose dækkede et temmelig stort område. Det er ikke klart for mig, hvor stor Hæsum Mose var, men jeg vil anslå den til at omfatte et par hundrede tønder land. Der må have været hundreder af parceller der. Selv Zinks Hammerværk i Godthåb havde en stor parcel der, så de må have brugt tørv i virksomheden på hammerværket. Det forekommer mig nu, at Zinks tørvevogne kom rumlende forbi vort hjem hele sommeren igennem. Man havde gravet tørv der så langt tilbage i tiden, som nogen kunne huske, men på trods af det kan jeg ikke huske, at der var nogen, som nåede til enden af deres forråd af tørvejord. Jeg har hørt sige, at der var steder, hvor der var nok for fem gravninger. Da man tog ca. 1½ meter i hver gravning, ville det betyde en dybde af 7½ meter.

Da moser er meget vandede områder, var et afvandingssystem nødvendigt for at holde parcellerne i en tilstand, hvor tørvegravning var mulig. Hver parcelejer var ansvarlig for afvandingen af hans egen parcel, men sådan vedligeholdelse måtte tage hensyn til vandstanden på de tilstødende parceller. Der må vel have været en komite eller lignende, som planlagde det fælles afvandingssystem; men det husker jeg ikke noget om. Systemet virkede, og det var tilsyneladende af samme grund, som snekastningssystemet virkede i de dage - ubetalt samarbejde.

Tørvegravningen i Hæsum Mose foregik på en velordnet måde med lag af halvanden meter af tørvejorden taget på nogenlunde den samme tid på alle parcellerne i mosen. På visse steder i mosen var der et lag overjord, som måtte fjernes, da det ikke egnede sig som tørv. Det var kun et forholdsvis tyndt lag, og jeg husker ikke, hvad der skete med det.

Derefter tog man den første gravning, og tørvene i den gravning var ofte lette og svampede, når de var tørre. De svandt ikke så meget ind, som tørvene fra de senere gravninger. De var lette at antænde; men de udbrændte hurtigt. Bestanddelene af de dybere gravninger var ældre, og de var "modnede" under tryk fra de øvre lag og vandet. De tørv svandt mere ind, og de kunne blive hårde nok til at rasle, når de blev læssede på vognen for hjemkørsel.

At følges ad med hensyn til overfladens niveau var ikke blot et spørgsmål om naboskab, skønt på den tid betød naboer mere end bare nogen, som boede nærved for en tid. Det havde et umiddelbart praktisk formål, da det var nødvendigt at holde sig på linie med det fælles dræningsanlæg, som afvandede hele mosen. Det anlæg udtømtes i Guldbækken, som det også havde været tilfældet, da mosen endnu var en sø, og Guldbækken var en stor å, eller rettere en flod.

²¹ "Bakkely", Guldbækvej 118

Tørvearbejdere i Hæsum Mose

Tørvegravning ved Ellidshøj

Tørvene blev gravet i den tidlige del af sommeren, ind mellem høbjergningen og kornhøsten, hvor der var lidt af en nedgang i aktiviteten i markarbejdet. Det forekommer mig, at vi havde en "tørveferie", så de skolepligtige drenge kunne nyde deres frihed med at "trille tørv". Min bror Christian, som var ti år ældre end jeg, ville forestå gravningen, og min yngre bror Niels og jeg blev sat til at trille tørvene ud og sætte dem til tørre.

Tørvegraven var ca. 1½ meter dyb med en stejl og fuldstændig jævn væg, måske 5-6 meter lang. Først skar Christian den brink "for" fra den ene ende til den anden. Det var gjort med hvad jeg mener at huske var kaldt et "tørveskær". Det var et værktøj, som bestod af en ca. 2 meter lang stang med et rektangulært knivsblad, monteret på den ene ende og et to-hånds håndtag på den anden. Ca. 25 cm oppe på stangen var der et stop, som man trådte på for at begynde at presse kniven fra toppen af graven og ned til bunden i en lige linie. På siden af stangen var der en spore, som lavede et mærke på brinken i den rette bredde for en tørv. Det mærke blev fulgt for det næste skår. Kniven havde længden af en tørv, og på den måde blev hele brinken så "skåret for" i, hvad der blev kaldt "stolper". Når det var gjort, gik Christian ned i graven med tørvespaden. Det var en speciel spade med et kort skaft og et meget skarpt blad. Så skar han den første stolpe fri, og da den lænede lidt mod den næste, blev den stående der, medens Christian med fem hurtige snit skar fem tørv. Dem balancerede han på spaden og kastede dem op på brinken uden de skiltes ad. Det var lidt af et kunststykke, men Christian havde øvelsen i det.

Oppe på brinken var Niels og jeg rede for dem. Vi tog dem, fem ad gangen, og placerede dem på en flad hjulbør, halvtreds til et læs, og så gik det i skarpt trav ud til tørrepladsen, hvor de blev stillet i lige linier for at få det bedste udbytte af pladsen og for at holde tal med dem. Vi brugte en snor for den første række, og så var det i løb efter et nyt læs. De våde tørv skulde håndteres forsigtigt for ikke at bryde dem itu – og våde tørv er tunge. Medens det stod på havde Christian et nyt læs rede for os. Vi havde vore hænder fulde og godt beskidte.

En god tørvegraver kunne producere op til 10.000 tørv i hvad der syntes at være en meget lang dag. Christian var en god tørvegraver, og vi var alle trætte efter en dag i mosen. Det krævede øvelse at balancere fem våde tørv på spaden og placere dem på brinken uden de skiltes, og det var også hårdt arbejde. Vort årlige forbrug var omkring 50.000. Hvad der gjorde Christians arbejde hårdere var, at han stod i sine gummistøvler nede i det bløde mudder i graven, og der ville han synke ned måske ti centimeter, som så øgede højden, at han måtte kaste tørvene. Det var før jeg blev konfirmeret som 14-årig, så jeg ville have været 13 og Niels 11 det sidste år vi var der.

En god tørvegraver kunne grave op til ti tusinde tørv om dagen, og Christian var en god graver. Der var tider, hvor Niels og jeg ønskede, at hans færdighed havde været noget mindre, for han forventede af os at vi holdt brinken fri.

Tørvegrav i Hæsum Mose – her fra Zinks Arkiv – der findes ikke billeder af familien Gregersen

Når tørvne blev gravet, var deres størrelse og form lignende en mursten, måske lidt mindre. Det var et tegn på god kvalitet, hvis de skrumpede omkring 50 % under tørringen. Jo mere de svandt, jo hårdere blev de, og de hårde tørv var de mørkeste og de bedste. Der var ingen synlige fibre i de hårde tørv. Efter en uges tid af godt tørvejr var de tørre nok til at blive "rejst". Det betød, at de blev vendt og stillede på kant, så vind og sol kunne nå dem fra den anden side. Det arbejde krævede ikke store kræfter, men hver tørv skulde håndteres, og det krævede, at man skulde arbejde i konstant bøjet stilling. Det er en omstændighed, som har pinefulde virkninger. Nu da min gigt en gang imellem minder mig om, at jeg har en rygrad, er det let at huske, hvordan det føltes efter den første dag på det job. Min far plejede at sige, at lave tørv kunne give mere varme, end når de kom i kakkellovnen. Jeg har efterladt manganen en dråbe af sved derude i Hæsum Mose.

Tørvne køres hjem, her billede fra Sørup

At køre tørvne hjem var ikke så hårdt arbejde. Tørvne var nu lette, og turen ud til mosen og tilbage gav lejlighed til at slappe af. Kassevognen var forsynet med tørvehækker for at kunne tage et større læs. Hestene kunne sagtens trække læsset, men ude på mosen måtte man tage vare med at undgå de bløde steder, hvor hjulene ville synke ned. Det var et beskidt job, fordi der var en masse fint tørvsmuld, som fløj omkring ved læsningen. Det blev blandet ind med sveden, og det gik ind i porerne. Det tog en hel del alvorlig skrubning, før det igen var oplagt, at vi tilhørte den hvide race, den eneste race jeg så i min barndom.

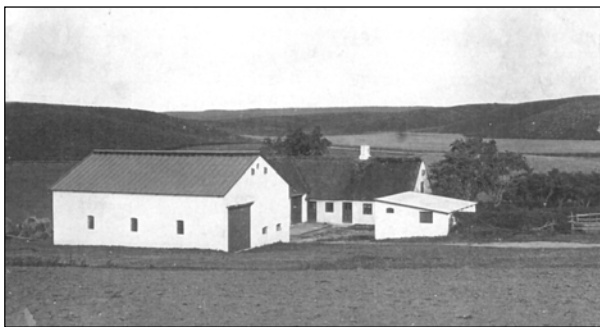
Vi cyklede ud til mosen under tørvegravningen, og for den længste del af vejen var vi på fast grusvej. Inde på mosen var vejen kun et hjulspor, og langs med det spor løb de 1½ - 2 meter dybe hovedgrøfter for afvandingsystemet. Lige på kanten af de grønfter var der et spor, som tjente som cykelsti. Det var ikke nogen rigtig sti, men nærmere en temmelig ujævn rende.

Det var lidt af en balanceakt at cykle der, men hvis man undgik at kigge ned til vandet, så gik det godt. En dag begik jeg fejltagelsen at se ned da vi var på vej til tørvegraven og det syntes uvægerligt, at jeg skulde ned i grønften. Jeg gik ned med cykel og det hele, og Niels, som var lige foran mig, hørte selvfølgelig plasket. Der var ikke mere end 12-15 cm vand i grønften, så jeg kunne ikke have druknet, om jeg havde prøvet på det, men der var en halv meter dynd på bunden af grønften, og det var besværligt at komme ud af.

Niels havde fornuft til at blive på fast grund, og han hjalp mig op over den mudrede brink. Vi fiskede så cyklen op, men jeg var et sørgeligt skue, dækket med tørvemudder fra hovedet ned til mine træsko. Christian sendte mig hjem for at få tørt tøj på, og jeg cyklede så hurtigt jeg kunne gennem Hæsum for at undgå at blive set i den forfatning.

Da jeg nåede hjem, fik jeg en lektie fra far om at være mere forsigtig og at min uforsigtighed nu havde forsinket tørvegravningen. Min mor gav mig tørt tøj og en kop varm kaffe, og så sendte hun mig af sted med formaninger om at være mere forsigtig. Jeg havde lært min lektie.

Centralvarme var noget vi havde hørt om, men ude i landdistrikterne blev stuerne varmede med kakkelovne. Det var forholdsvis let at starte en tørveild i en kakkelovn, når man vidste hvordan - blot lidt petroleum på en tør, en tændstik, og ilden var startet - måske.

Barndomshjemmet "Bakkely" mellem Hæsum og Guldbæk

Der var noget hyggeligt ved en tørveild i en kakkelovn. For mig er det stadig en fredfyldt tanke at huske den blide varme fra kakkelovnen, en kedel, der snurrede sin sang fra dens plads i kakkelovnen, og klokken på væggen målte tikkende tidens rolige gang.

Aalborg Stiftstidende 1902 om Hæsum Mose

To avisartikler skrevet og bragt i Aalborg Stiftstidende august 1902 belyser glimrende livet i og omkring Hæsum Mose for over 100 år siden. Artiklens forfatter er lærer Færgemann fra Nibe.

For de fleste står vel en tørvemose som en fugtig, sumpet lavning i jordsmonnet, hvor det grønne plantedække af mosser og halvgræsser, isprængt med den hvide kæruld, de gule brandbægre og andre blomster, hist og her afbrydes af de sorte mosegrave med det brune, mudrede vand. Dette billede passer imidlertid ikke på Hæsum mose, der er en af de såkaldte hedemoser, hvis oprindelige plantedække er lyngen og de vækster, der kan trives ved siden af denne.

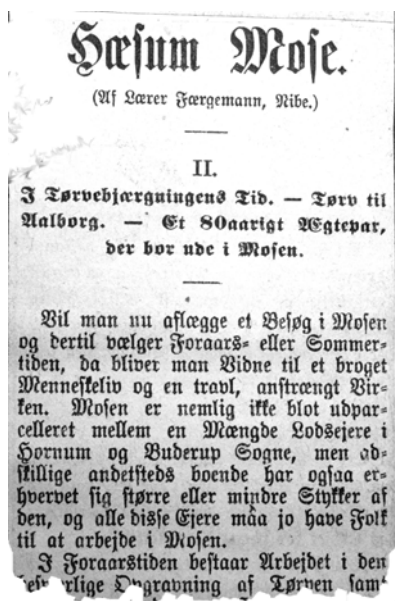
Mosen strækker sig fra Hæsum by i Øster Hornum sogn til den i sydøstlig retning liggende Julstrup sø og har åbenbart i en fjern fortid været en del af denne sø, der altså i hine dage må have haft en anelig størrelse. Bunden, der består af ler og sand, ligger i meget forskellig højde. Nogle steder er tørvlaget højt et par alen mægtigt, andre steder nås underbunden først i en dybde af en halv snes alen, jo på sine steder er der "ingen bund", eller rettere: denne er ikke nået.

Minder om de dage, da mosen endnu var sø, findes over alt. Rester af både og årer, navnlig sidstnævnte, ligger spredte omkring i tørvemosen, og mærkelig nok lige så vel dybt nede som i de øvre lag. Langt hyppigere end disse minder om en fjern fortidsslægt er dog levningerne af hine dages trævækst: Hassel, el, fyr og eg, thi dem støder man på overalt. Oftest forekommer egen, af hvis ved f. eks. alle åreblade er lavede. Disse er i øvrigt i modsætning til nutidens hule på den ene side af årebladet. Alt træ, der opgraves, er i det øjeblik, de kommer for lyset tilsyneladende ret friskt og velbevaret, men så snart det tørres af sol og vind, bliver det skørt og sønderbrydes med største lethed.

Nu er, som alt sagt, mosens øverste lag dækket af lyngen, der vokser tæt og knæhøj. Den må afhugges, når tørvegravning skal finde sted, og afgiver således den første afgrøde som "Ildning" til bagerovnen. Under lyngen, gennemvævet af dennes rødder, ligger et løst plantebælte, der kun har ringe værdi som brændsel og i hvert faldt ikke egner sig til handelsvare. Enten tjener det til hjemmebrug eller bliver liggende på pladsen. Efterhånden som man kommer dybere ned, bliver tørvemassen sortere, og til sidst når man den brunsorte jord, der giver de værdifuldeste, men tillige skøreste tørv. Mærkelig nok findes den sorte tørvjord lige så vel på de steder, hvor underbunden hæver sig mest, som der, hvor tørvlaget er tykkest, og altid er den nærmest bunden.

Nu er der vel kun få steder, hvor det øverste, oprindelige lag er bevaret. Hyppigst er dette afgravet, i alt fald én gang. Tidligere kunne man som følge af grundvandet kun nå nogle få alen ned, og efter afgravningen blev da stedet henliggende ubenyttet, hvorefter lyngen på ny bredte sig og dækkede over menneskenes arbejde. I vore dage, da der er foretaget afgrøftning og afvanding, kan arbejdet derimod fortsættes ned i de dybere, mere værdifulde lag.

En afledning af vandet har i og for sig ikke været vanskelig, thi mosen ligger ingenlunde lavt, hen ved 130 – 140 fod over havet, altså højere end de fleste steder her i landet. På sine steder, hvor der er gravet ind i mosen fra ydersiden af, har man da også kunnet indtage de afgravede stykker til anden kultur.

Vil man aflægge et besøg i mosen og dertil vælge forårs- eller sommertiden, da bliver man vidne til et broget menneskeliv og en travl, anstrengt virken. Mosen er nemlig ikke blot udparcelleret mellem en mængde lodsejere i Hornum og Buderup sogne, men adskillige andetsteds boende har også erhvervet sig større eller mindre stykker af den, og alle disse ejere må jo have folk til at arbejde i mosen.

I forårstiden består arbejdet i den besværlige opgravning af tørvene samt bortkørsel af disse og henlægning på tørrepladserne. Senere skal tørvene vendes og opstables i skruer eller stakke, arbejder, som for en stor del besørgeres af kvinder. Sluttelig kommer da sommertiden med bortkørselen af tørvene. Der er liv i mosen i denne tid. Mænd og kvinder færdes overalt, de sidste jævnlige i lyse dragter, som liver op i de noget triste omgivelser. Vogn på vogn ruller til og fra mosen. Langsomt går det fremad, thi vejene, der snor sig i alle retninger, eftersom enhver jo må have færdsel til sin ejendom for at kunne udnytte den, består i alt fald på en undtagelse nær af en smal bræmme af selve mosen, som man har ladet urørt for selve kørselens skyld. Brunlig, sammentrådt og sammenkørt ligger den, nogenlunde farbar i tørt vejr, men ufremkommelig i regnvejrperioder og om vinteren til tider også for fodgængere.

Det er i millionvis, der årlig føres tørv fra mosen; hvor mange millioner er vanskeligt at få tal på, da arealet er fordelt på så mange hænder. En stor del medgår til selve egnens forsyning med brændsel, men en mængde tørvevogne fører i denne tid hver dag vester på ad Nibe til og endnu langt flere øster på til banen. Det er vel Aalborg, der får broderparten af de sidste tørv.

En malkeko, der næppe vil blive gold i den første menneskealder, er mosen, skønt det jo langt fra er af indtægt ved tørvene, der er fortjeneste. Af de 4 kr. til 4,25 kr. som disse koster pr. tusinde, medgår godt 1 kr. til gravning m.m. og 2 kr. må påregnes til kørsel, hvis ejeren ikke selv besørger denne; men en part af pengene bliver dog altid til rest som ren nettofortjeneste.

Men når nu tørvekørselen er endt, ligger så mosen hen, tom og øde til næste forår? Det synes ikke så, thi ser man ud over den, da møder øjet forskellige småhuse. De viser sig ved nærmere eftersyn at være tørvelader, hvoriblandt et par nette træhuse, opført af fabrikant Zinck, Godthåb.

Kun en enkelt bygning adskiller sig fra de andre, ikke ved sin størrelse; thi den er en af de uanseligste af dem alle, men ved, at den er forsynet med skorsten. Dette hus har sin historie.

For om ved 30 år siden flyttede et midaldrende ægtepar, der ejede og endnu ejer et sted i Guldbæk, ud på mosen, hvor de dybt inde i den rejste sig et hus på en ler- og sandbrink, hvorfra tørvelaget var fjernet. Lille var huset med lave, tynde vægge og tag af strå og lyng. En eneste stue eller retter kammer var der, lige med plads til en seng, et bord, et par stole, en bæk og en bilæggerovn. Et enkelt fag vindue i endemuren tjente til lysning. Køkkenet var tillige forstue, og resten af huset afgav plads til tørvene og til et par geder, som fandt græsning ude i mosen.

I de første år var huset kun sommerresidens, men efterhånden blev folkene så vante til opholdet, at de helt opgav hjemmet i Guldbæk og blev boende ude på mosen også om vinteren. Sådan er det nu gået i mange år. De gamle er agtede og afholdte, og de nærmeste naboer langs mosens grænse har altid været villige til at række dem en hjælpende hånd; men i vintertiden har gangen over mosen ofte været umulig for de gamle og til sine tider, farlig under isslag, også for andre.

Man skulle da synes, at det måtte være et såre trist liv, men desuagtet har de hidtil afvist alle forsøg på at få dem til at vende tilbage til det oprindelige hjem. Nu synes de dog at ønske det, og det bør vist også under alle omstændigheder ske, selv om de, når tiden til udrykning kommer, på gamle folks vis krymper sig ved forandringen og tænker på at prøve én vinter til.

Manden, hvis navn er Melkior Nielsen, er nemlig 83 år gammel, konen 77. Han har til med ligget til sengs hele sommeren, er meget tunghør, men synes i øvrigt ret åndsfrisk. Hun, der er af anset slægt der på egnen, er endnu i stand til at pusle om manden, passe geden og sysle lidt med tørvene. Denne olding med det karakteristiske, intelligente ansigt har næppe i sine uge dage drømt om, at en stor del af hans liv skulle hensvinde ude i mosens ensformighed. Han var en gang en sværtbygget ungersvend med et livligt sind, velset i arbejde som i vennelag. I 1848-50 stod han ved hæren, og var blandt andet med ved Fredericia og Isted, på hvilket sidste sted han nok var med til at tilbageerobre et par kanoner. Under krigen skal han, der sad inde med usædvanlige legemsstyrke, have trukket en oberst op af et mosehul, hvor hesten var sprunget ned med ham.

Som minde om krigen hjembragte han et skudsår i den ene hånd samt en svaghed, der senere kastede ham på et årelangt, smertefuldt sygeleje.

I den senere tid har han ved bistand af folketingsmand Kvist fået en understøttelse af invalidefonden. Denne har været meget kærkommen. Alderdomsunderstøttelse har ægteparret derimod ikke villet søge. ”Det er dog”, ytrede konen, ”en slags hjælp af sognet”, og i grunden er der vel noget i den gamles ræsonnement. For den, der modtager hjælpen, det være fattighjælp eller alderdomsunderstøttelse, er det dog de samme mænd, der træffer afgørelse i sagen, det er den samme undersøgelse af arbejdsevne og kår og den samme afvejen af trang og hjælp.

Hermed tager vi da afsked med mosen og de gamle med ønsket om, at arneilden i den kommende vinter for første gang i mange år må være slukt i ”Huset på mosen”.